

Sažetak

Autor proučava ekologiju s gledišta odgoja vjere za budućnost ističući posebno njezinu etičku odnosno moralnu dimenziju. To je osobito važno u vrijeme sve većih i sve bržih promjena uslijed snažnog ekonomskog i industrijskog razvoja. Nakon prvotnog oduševljenja, u novije vrijeme, a naročito nakon poznatih izvještaja Rimskog kluba, raste svijest o granicama razvoja, što uključuje i svijest o povezanosti ekološkog problema razvoja s kojima se mora suočiti i suvremeni pastoral kako bi i kod vjernika pobudio svijest o »novoj odgovornosti« sukladno novoj stvarnosti. U tu će svrhu pastoralni djelatnici kod odgajnika nastojati pobuditi jasnu svijest o odgovornosti, npr. o potrebi prvenstva »biti« nad »imati« ističući kako je specifičan zadatak vjere osvijetliti razloge etičko-osobne naravi i ukazati na odgovarajuće moralne stavove, a to neizostavno uključuje i navještaj svojstvenih sadržaja evanđelja, nade i motivacije.

Ključne riječi: ekologija, odgoj za budućnost, granice razvoja, ekologija i pastoral

1. ODGAJATI ZA BUDUĆNOST

Nijedan drugi oblik odgoja nije konstitutivno toliko otvoren budućnosti (u dvostrukom smislu: kao onaj koji vodi brigu o budućnosti i kao onaj koji je za nju značajan) koliko odgoj vjere.

Odgoj vjere želi naime odgojiti građane budućnosti: prije svega eshatološke budućnosti, ukoliko je takva budućnost konačno prebivalište i čovjekovo odlučujuće odredište, ali i povijesne budućnosti, ukoliko je povijesna budućnost nužno posredništvo eshatološke budućnosti, koja se prema povijesnoj budućnosti postavlja kao njezino nadilaženje, ali i kao njezino preoblikovanje i ispunjenje.

Ta važnost budućnosti s obzirom na vjeru prelazi preko čisto kognitivnog ili

emotivnog područja kako bi zadobila projektnu i operativnu valjanost: budućnost koju nam obećava Božja riječ ne dolazi k nama bez nas; ona nije samo predmet vjere i nade nego i stvaranja projekta i aktivne pripreme.

Stoga takvo otvaranje ima jasnu etičku dimenziju: budućnost predstavlja bitnu dimenziju kršćaninova moralnog zalaganja pa je prema tome i izazov i problem za one oblike moralnog odgoja koji se nadahnjuju na vjeri i koji, ostvarujući se unutar izričitog odgoja vjere, imaju za cilj uključivanje između vjere i života.

* Naslov izvornika: *Ecologia*, u: M. MIDALI – R. TONELLI (ur.), *Dizionario di pastorale giovanile. Supplemento alla prima edizione*, Elle Di Ci, Leumann (To) 1992, str. 48-54.

Međutim, svaki oblik odgoja za društvene kreposti naširoko je pod utjecajem nade i projekta za budućnost u koji odgojitelj vjeruje i za koji i sam svjedoči.

Moralni se odgoj dugo nije trebao suočavati s problemom budućnosti kao s moralnim problemom: budućnost je bila samo kronološka bitnost, ponavljanje prošlosti, nepokretno i neznakovito obzorje moralnog djelovanja koje je bilo u potpunosti zarobljenik sadašnjosti: jedina stvarno različita budućnost, ona eshatološka, bila je toliko odvojena od povijesnog vremena da je bila bez ikakvog utjecaja na stvaranje etičkog projekta.

Tek se od prosvjetiteljstva počelo u unutar-povijesnoj budućnosti gledati nešto što čovjek može svjesno oblikovati, učinivši to različitim od čistog ponavljanja prošlosti. Otada se budućnost osjeća i živi kao moralni zadatak: odgoj je prisiljen svjesno sebi postavljati problem budućnosti kao nečega na što može utjecati, oblikujući njezine graditelje i njezine protagoniste: nove naraštaje koji će tu budućnost oblikovati i živjeti.

Sve veće ubrzanje društvenih promjena i povijesnog ritma kao i brzina kojom nam sve nepredvidljivija budućnost dolazi usuret čine svakim danom sve ozbiljnijom odgovornost koju odgoj ima u pogledu budućnosti.

2. BUDUĆNOST KAO VRIJEME RAZVOJA

Od brojnih društvenih pojava koje se neprekidno i sve brže mijenjaju, ekonomska je stvarnost zasigurno jedna od onih koje najviše zanimaju ali i zabrinjavaju ljude našeg vremena.

Od industrijske revolucije privreda je doživjela tako snažan i ubrzan sveukupan rast da izraz razvoj, u jeziku ljudi našeg

vremena, obično služi prije svega za opis ekonomskog razvoja, koje se drži dinamičnim počelom i pokretačem svakog oblika razvoja.

U sličnom kontekstu, pitanja kao što su: za koje društvo odgajati, za koju budućnost odgajati, sve više uključuju povezanost s pitanjem koje se tek onedavno jasno pojavljuje u svijesti odgojitelja: za koju vrstu razvoja odgajati?

Dugo se vremena ekonomsko bogatstvo držalo nagradom za određene kreposti, kao što su revnost u poslu, umjerenost u izdancima, oprez i štedljivost. S pojavom kapitalizma tom tradicionalnom popisu nadodane su krepost inicijative, sposobnost sučeljavanja s rizikom, domišljatost pa čak i agresivnost te određena neosjetljivost prema drugima, tj. takozvane »poduzetničke kvalitete«.

Kada je, posljednjih desetljeća, razvoj postao svjetski problem, povezan s rastućim ekonomskim razlikama planetarnih razmjera, odnos između odgoja, budućnosti svijeta i ekonomskog razvoja postao je izuzetno važan.

Jedan od glavnih razloga zaostalosti identificiran je u pomanjkanju specifičnog odgoja i kulture razvoja.

Stvoreni su stoga veliki projekti za odgojne pothvate svjetskih razmjera, kojima je bio cilj stvaranje takvih ljudskih kvaliteta: tada se željelo stvoriti i na svjetskoj razini ostvariti program odgoja koji će moći funkcionirati kao *nevidljivi kapital*, potaknuti mehanizme razvoja i prema tome stvoriti drugačiju budućnost. Bila su to vremena takozvanog *Faureovog izvještaja*.

3. GRANICE RAZVOJA

Alarm na koji je pozivao *Rimski klub*, a koji su poduprli njegovi glasoviti izvještaji (najpoznatiji među tim izvještajima bio je

izvještaj D. Meadows i suradnika), vrlo je brzo opovrgnuo optimizam s kojim su na budućnost gledali *Faureov izvještaj* i drugi oduševljeni zastupnici razvoja iz šezdesetih godina, postavivši čovječanstvo pred apsolutno neočekivani problem u vezi s budućnošću.

Ljudi su postali svjesni kako se razvoj, koji se do tada mogao predvidjeti i programirati, ne može nastaviti unedogled te kako su ograničenja koja su ugrožavala njegov prosljed bila bliža i neposrednija nego se to mislilo.

Ta ograničenja jesu: nerješiv problem konačnosti zaliha naše planete koje je nemoguće obnoviti, postupno i sve veće zagađivanje uzrokovano industrijalizacijom, što prijeti nepovratnim uništenjem osjetljivih ekosistema života na zemlji te u krajnjoj liniji sveukupnost onih pojava društvenog raspada što su poput nusproizvoda razvoja i divlje urbanizacije koja ga prati i koju se naziva »*društvenom entropijom*«. Ekonomski razvoj već je pokazivao da je kratkoga daha dok milijune ljudi nije ni dotaknuo: problem zaostalosti nije se mogao riješiti jednostavno promičući »taj« model razvoja; budućnost čovječanstva valjalo je drugačije premisliti.

4. EKOLOŠKI PROBLEM I PASTORAL

Izražena svijest o hitnosti tih problema, posebno onih vezanih uz ograničenost neobnovljivih prirodnih zaliha i opasnosti od zagađivanja kao i uništavanja prirodnih ekoloških sustava koji uvjetuju i čovjekov život na zemlji, snažno se širi posljednjih godina u cijelom industrijskom svijetu.

Tako smo prisustvovali nastajanju najrazličitijih kulturoloških, društvenih ili političkih pokreta kojima je cilj u prvome redu bio pobuditi svijest o potrebi sve radikalnijih zahvata radi zaštite prirodnih

ambijenata, kao uvjet za preživljavanje čovječanstva i kao jedini put za očuvanje ili ponovno omogućavanje bolje kvalitete života: to je ekološki pokret.

Ekologija je tako na raznim komplementarnim razinama postala neodređena ali proširena osjetljivost, program ekonomskih i političkih postupaka, istinska i stvarna znanstvena disciplina, s punim pravom uključena u cjelinu prirodnih znanosti, ali i oblik filozofije, etičko opredjeljenje i odgojni cilj od prvenstvene važnosti.

Prirodno je, prema tome, da odgoj vjere i pastoralno djelovanje ne mogu izbjeći angažirano sučeljavanje sa zahtjevima što ih postavlja taj pokret, što dopušta prihvaćanje njegovih vrednota ali i neutraliziranje njegovih pretjeranosti i jednostranosti, senzibilizirajući za stvarne probleme na koje taj pokret ukazuje i omogućujući davanje posebnog doprinosa rješenju koje će biti u skladu s kršćanskim viđenjem čovjeka i svijeta.

Ekološki pokret nije naime potpuno slobodan od teških nejasnoća s obzirom na kršćanski odgoj i život vjere. On često u sebi krije prikrivene, očito predbiblijske i pretkršćanske oblike lošeg posvećivanja prirode: štovanje nedirnete prirode koju se drži otajstvenom objavom božanskoga, možda i nesvjesno traženje spajanja ili poistovjećivanje s velikom cjelinom svemira, što ih začinja tendencionalno panteistička mistika. Ti oblici predstavljaju loš surogat vjere i oslobođenje od povezanosti s otajstvom Boga koji ih označava.

Vrednovanjem tih vidova koji mogu biti i poetski i zavodljivi, ali su u biti dvosmisleni i rizični, pastoralno djelovanje ništa ne dobiva: nerijetko su u njemu izraženi religiozni govor i kategorije tumačenja u prošlosti, a ponekad i danas služili i službe dvosmisleno »svetoj« idealizaciji mita napretka i tehnike.

Pastoralno će djelovanje u mnogočemu biti obogaćeno kritičnijim stavom s obzirom na zloupotrebijene retoričke figure »humaniziranja svemira« ili »humanog dovršenja stvaranja«: u svjetlu opasnosti što ih loše humaniziranje prirode nadvija nad budućnost čovječanstva ta retorika ne samo da nije aktualna, nego jasno upućuje na krivi put.

5. EKOLOGIJA I

»NOVA ODGOVORNOST«

Čini nam se da ono što odgoj vjere treba ponovno istaknuti među pozitivnim vrednotama ekološke svijesti valja naprotiv smjestiti u ozbiljnije i zahtjevnije područje etičke odgovornosti i zalaganja.

Problemi na koje je ukazala ekologija, odnosno oni koji su s ekologijom povezani, uobličuju, s obzirom na sveukupnu prošlost, kao što to u svojoj dobroj analizi ističe poznati stručnjak za te probleme H. Jonas, novi način postavljanja pred različitu razinu ozbiljnosti i hitnosti pojma i stvarnosti »moralne odgovornosti«.

Posljedice ljudskog djelovanja, po kojima se u prošlosti mjerila »objektivna« odgovornost čovjekova izbora, izražavale su se vrlo ograničenom ljestvicom točaka bliskih i u prostoru i u vremenu. »Stvarno polje djelovanja«, ističe Jonas, »bilo je suženo, razmak vremena za predviđanje, određivanje ciljeva i uračunavanje odgovornosti bilo je kratko, kontrola okolnosti ograničena. Ispravno ponašanje imalo je svoje izravne kriterije i gotovo neposredno ispunjenje« (H. JONAS, *Il principio responsabilità. Un'etica per la civiltà tecnologica*, Einaudi, Torino 1990, str. 8). Ta se situacija gotovo radikalno izmijenila: ograničenje obzora blizine i suvremenosti koje je okruživalo ljudsko djelovanje zamijenjeno je ogromnim širenjem prostorno-vremenskog utjecaja čovjekova izbora, posebice onih oblika oda-

bira koji su povezani sa zajedničkim potrebama tehnološkog razvoja.

Tehnološki je projekt u vremenu i prostoru nevjerovatno proširio polje djelovnosti čovjekova djelovanja, te se posljedično tome jednako proširilo obzorje objektivne čovjekove odgovornosti.

Otkriće ranjivosti prirodnog okoliša, nepovratnosti ozbiljnih uzročnosti koje pokreću tehnološki procesi, nagomilavanja učinaka takvih procesa, stavljaju moralnu čovjekovu svijest pred dosad neistraženo etičko poglavlje, koje je međutim toliko važno i odlučno da u sebi uključuje sve prethodne oblike svijesti o čovjekovoj moralnoj odgovornosti.

Pred tom tako radikalno novom situacijom, čovjek ima prije svega nove odgovornosti s obzirom na spoznaje: njegova se spoznaja mora suočiti s novim i nepredvidljivim poteškoćama: »Sve veće samoprodukcije tehnološkog mijenjanja svijeta nadilazi uvjete njegovih pojedinih čina, prolazeći kroz dosad nepostojeće situacije, zbog čega pouka iskustva ničemu ne koristi« (*isto*, str. 11). Što se tiče njegove odgovornosti prema budućnosti, tehnologija stavlja u čovjekove ruke najveću moguću količinu moći zajedno s najmanjim znanjem s obzirom na svrhu i konačne rezultate njegovih postupaka.

Tehnika ne samo da ugrožava unutarljudsku narav nego i samu unutarnju čovjekovu narav i ustroj: »Na taj način trijumf *homo fabera* nad njegovim vanjskim objektom istovremeno označava i njegov trijumf u unutarnjem ustroju *homo sapiensa*, kojega je nekad bio tek pomoćni dio. Drugim riječima, ako se i ne osvrnemo na njezina objektivna djela, tehnologija poprima etičku važnost uslijed središnjeg mjesta koje sada zauzima u subjektivnoj svrsi« (*isto*, str. 13).

Upravo nenadmašiva ograničenja ljudskog znanja s obzirom na budućnost koja

će se ostvariti upravo po njegovim vlastitim izborima nameću čovjeku ono što možemo nazvati etikom opreznosti ili straha. Rizici i prijetnje tehnologije odlučuju više nego njegova obećanja, a čovjekova odgovornost ne može ne voditi računa o tome.

U situaciji u kojoj je stvarno u pitanju ne samo kakvoća čovjekove budućnosti nego i sama mogućnost takve budućnosti, čovjek može postati svjestan značaja radikalne novosti odgovornosti kojoj je podvrgnut. Osobe o čijim najtemeljnijim interesima pa i o čijoj egzistenciji on odlučuje nisu njemu ravnopravan suparnik: upravo stoga što stvarno još ne postoje, ne mogu ništa dati u zamjenu, pa čak ni glas kako bi izrazili želje ili zahtijevali svoja prava; s obzirom na njih današnji čovjek ne osjeća nikakav oblik stvarne uzajamnosti: »Svaki život izražava svoje želje s obzirom na život... Onaj tko ne postoji, ne izražava međutim nikakvu želju, pa se stoga njegova prava i ne mogu prekršiti... Međutim, etika koju tražimo bavi se upravo tim još nepostojećim: njezino načelo odgovornosti mora biti neovisno o bilo kojoj ideji prava i o bilo kojoj ideji uzajamnosti« (*isto*, str. 16).

Međutim, upravo u tom svom značaju graničnog slučaja »nova odgovornost« nalazi analogiju i potvrdu u drugom slučaju odgovornosti koja nije obostrana kao i u potpuno altruističnom ponašanju, koje je isto tako nužno, koje je priznavala već i tradicionalna etika, a potpomagali su ga mnogi snažni naravni instinktivni poticaji: odgovornost roditelja prema djeci.

6. ETIČKA REVOLUCIJA

Međutim, nijedna naravna težnja i nijedan kulturalni zahtjev (tim više u kulturi koja je okrenuta prema tehnološkoj učinkovitosti i potrošnji, kao što je ova naša kultura) ne potiče u čovjeku odgovorno djelovanje prema budućnosti čovječanstva.

Stoga »nova odgovornost« zahtijeva istinsku i pravu moralnu revoluciju čije će se posljedice osjećati i na odgojnom i na pastoralnom planu.

Iako se ekološkim problemima u početku pristupalo gotovo jedino s tehnološkog motrišta, nastojeći pronaći rješenja na području te iste tehnike koja je stvarala problem, i sami podaci o tom problemu danas prisiljavaju na nadilaženje te perspektive i na priznavanje kako je upravo u etičkoj dimenziji ključna točka tog problema.

Najsvjesnijim umovima koji danas bez predrasuda pristupaju ekološkom problemu jasno je da taj problem danas predstavlja istinsku i stvarnu krizu civilizacije.

Čini se da ekološki problem nalaže da se »posumnja u civilizaciju koja je određena osvojiti svijet« (E. F. Schumacher). To međutim neizostavno uključuje »*novo poimanje prava*« (A. Peccei), »radikalnu promjenu temeljnih načela koja nadahnjuju i određuju čovjekovo djelovanje« (L. D. Meadows).

U istom pravcu drugi govore o »*reviziji ciljeva*« (E. F. Schumacher) ili o »temeljnoj reviziji filozofskog, etičkog, antropološkog pa i biološkog poimanja čovjeka« (A. Peccei).

S druge strane, tako duboko moralno preoblikovanje neće se moći ostvariti samo na čisto negativan poticaj straha. Jedino će slobodno prijanjanje uz pozitivne vrednote u potpunosti omogućiti takvo preoblikovanje: »Nužno potrebna snaga može proizaći jedino iz dubokih uvjerenja. Kad bi bila samo plod straha za budućnost, vrlo bi vjerojatno nestala u odlučujućem trenutku« (E. F. Schumacher).

A. Peccei govori čak o preoblikovanju »*ljudskih osobina*«: »Ako u toj situaciji ljudska svojstva ostanu onakva kakva jesu, nikad se neće moći riješiti nijedan od važnijih problema; ako se međutim poboljšaju, stavit će

nam se na raspolaganje široka lepeza ciljeva koje se dosad uopće nije uzimalo u obzir«.

Čovjek »osjeća kako se i pojedinačno i kolektivno mora preoblikovati ili će biti osuđen na nestanak«.

7. SPECIFIČAN DOPRINOS VJERE

Jasno je da se na ovome mjestu ne može izbjeći pitanje: kakav će, unutar ogromnog područja te problematike, moći biti specifičan interes i izvorni doprinos razmišljanja koja su plod vjere pa prema tome i pastoralnog djelovanja?

Pred širinom i složenošću problema, odmah je jasno da predlaganje općih formula za rješavanje tih problema, formula koje bi se mogle odmah upotrijebiti, u potpunosti nadilazi mogućnosti i kompetencije razmišljanja na temelju vjere, pa i samog crkvenog učiteljstva. Odgojitelj u vjeri, s druge strane, sebi ne može dopustiti da tu problematiku shvati nevažnom za postizanje ciljeva svog odgojnog djelovanja. Po primjeru učenja samog učiteljstva Crkve o socijalnim problemima i razvijajući smjernice koje to isto učiteljstvo nudi svim ljudima dobre volje, odgojno djelovanje pastoralnog djelatnika morat će:

- osvijetliti duboke korijene, moralne naravi, sveukupne problematike koja se odnosi na razvoj, na granice razvoja i na ekologiju;

- promicati one osobne i kolektivne stavove moralnog obraćenja koji se traže kao preduvjet svakog stvaranja projekta te političkog i ekonomskog djelovanja koje je prilagođeno stvarnim predstojećim odgovornostima (odricanje od prvenstva »imati« nad »biti«, jednostavan i štedljiv način života, smisao odgovornosti prema svim ljudima, pa i prema onima koji još nisu rođeni, prvenstvo kvalitativnog i duhovnog nad kvantitativnim i materijalnim itd.);

- razraditi konkretnije prijedloge i promicati proročke izbore i ponašanja, tj. takve koji će, ne želeći se predstaviti kao jasna formula ili kao projekt koji u potpunosti rješava problem (a to čovječanstvo, a posebno profesionalni političari i ekonomisti trebaju učiniti), imati vrijednost svjedočanstva koje će pridonijeti pokretanju svih moralnih snaga koje su potrebne za suočenje s tim problemom;

- pružiti, crpeći od Božje riječi i od specifične svijesti vjere, onaj »višak« motivacija i nada koji će podržavati djelovanje te omogućiti neizbježna odricanja i žrtve koje ozbiljnost situacije i poteškoće moralnog pothvata nalažu.

8. RAČUNATI NA UVJERENJA

Na ovome se mjestu možemo upitati neće li doprinos vjere i odgoja vjere za rješavanje tih problema o kojima ovisi sama budućnost čovječanstva na kraju poći putevima kojima se već i previše kreće određeno, uopćeno i jalovo bodrenje.

Doista, ne spada na vjeru kao takvu, a ona za to nije ni sposobna, predlagati a još manje izravno stvarati specifične projekte za postupke koji bi na ovom području, kao i na svim drugim područjima ekonomskog i društvenog života, istovremeno bili i globalni i tako utjecali na stvarnost da im u što kraćem vremenu osiguraju djelotvornost.

Nije to specifičan doprinos vjere rješavanju takvih problema. Njezin je zadatak naprotiv osvijetliti duboke razloge etičko-osobne naravi koji su u osnovi problema ili barem uvjetuju hitnost njihova rješavanja te tako ukazati na moralne stavove koji će omogućiti da izrazitija tehnička rješenja zadobiju takav pristanak ljudi koji je nužno potreban kako bi ta ista rješenja bila i djelotvorna. Naime, koja se god tehnička rješenja budu primijenila, njihova primjena neće ni za goda biti bezbolna.

Držimo da odgoj vjere ovdje ima priliku dotaknuti istinsku *srž* (*hard core*) problema te da je to njegov istinski i specifičan doprinos za njegovo rješenje. Koliko god bila apsolutno potrebna, rješenja tehničke naravi neće nastati za stolom hladne i neutralne društvene inženjerije. Ustroj i funkcionalnost svjetskog suživota i međunarodnog ekonomskog sustava ne mogu se programirati kao pojedinačni dijelovi skele mosta u izgradnji, koji se po volji mogu montirati i demontirati. Taj ustroj i funkcionalnost plod su čovjekove odgovorne slobode, izraz njegove moralne savjesti.

Pomisli li se na događaje povezane sa svjetskom ekonomijom posljednjih dvadesetak godina, lako će se ustanoviti kako je preoblikovanje ustroja, koje su mnogi predložili i preporučili kao *extrema ratio* za spas planete, o čemu su svi govorili, ostalo u stanju »snova u kutiji«, ne toliko zbog tehničkih poteškoća koje se odnose na njihovo ostvarenje (koje su sve samo ne zanemarije) koliko zbog nedostatka šire etičke osjetljivosti s kojom bi se ljudi slagali, a koja bi odgovarala ozbiljnosti zadataka s kojima se valja suočiti.

Gotovo se može reći kako nepristrana analiza ekoloških nesreća i opasnosti (kao, uostalom, i zaostalosti i nejednake ekonomske raspodjele na svjetskoj razini) još premalo u svim zainteresiranim potiče osjećaj krivnje, a žrtve koje se traže za stvaranje projekta i ostvarivanje potrebnih reformi još uvijek nadilaze aktualnu etičku osjetljivost mnogih osoba koje su odgovorne na tim područjima kako bi se stvarno mogla ostvariti rješenja tehničke naravi.

Podići tu razinu etičke napetosti, poboljšati razinu svijesti i dobre volje pojedinaca i skupina koje mogu na to posebno utjecati, pravi je izazov i povijesna prilika koji se danas nude odgojnom zalaganju Crkve i njezinom pastoralnom djelovanju. Kao potvrdu djelotvornosti općenite ideje

i posebnog moralnog uvjerenja, barem na dugi rok (iako nam hitnost problema danas ne stavlja na raspolaganje poželjno dugo razdoblje), ovdje ćemo navesti odlomak J. M. Keynesa kojim on završava svoje povijesno djelo, *Zaposlenost, interes i novac*, u kojemu se pita: »Je li ostvarenje ovih ideja vizionarska nada? Jesu li interesi kojima se one koriste snažniji i očitiji od onih koje promiču? Ovdje neću pokušati na njih odgovoriti. Ali ako su ideje ispravne, unaprijed ističem kako bi bilo pogrešno nijekati njihovu moć kroz određeno vrijeme. (...) Ideje ekonomista i političkih filozofa, one ispravne kao i one pogrešne, moćnije su nego se to općenito misli. Zapravo svijetom vlada malo stvari izvan ovih. (...) Siguran sam da je moć konstitutivnih interesa pretjerana u usporedbi s progresivnim širenjem ideja. (...) Prije ili kasnije postaju opasnim ideje a ne konstitutivni interesi, bilo u dobru bilo u zlu.«

Naravno, snagu ideja potpomaže ozbiljnost njihove pripreme i opseg njihova širenja, tj. kolektivno uvjerenje koje se njima postiže. U vezi s tom pripremom i širenjem pastoralno djelovanje može pružiti svoj ograničen ali nezamjenjiv doprinos.

9. DODATAK NADE

Najspecifičniji i najistinskiji doprinos pastoralna i odgoja vjere rješavanju problema razvoja, koji su ujedno i najozbiljniji aktualni problemi ljudskog suživota na svetskoj razini, sastoji se u navještaju onog dodatka nade i motivacije koji je svojstven sadržaj evanđelja.

Pastoral prenosi poruku koja je u biti Božje obećanje, već zajamčeno onim početnim ali odlučnim ispunjenjem koje se ostvarilo u Isusu Kristu. To obećanje nudi ljudima koji su uključeni u tu dramu i koji se suočavaju s tim problemom, jedinu snagu koja je sposobna pokrenuti moralne energije nužne za njegovo rješavanje.

Kao što se vidjelo, za to pokretanje neće biti dovoljan strah pred općom katastrofom koja prijete čovječanstvu. Nužan je dodatak motivacija koja će, ukazujući na istinsku narav »novih ciljeva razvoja«, omogućiti ono obraćenje koje zahtijeva težina i hitnost problema.

Nužno je Božje jamstvo krhkim ljudskim pokušajima, jamstvo koje će svima omogućiti spasenje i to spasenje koje će nadići ono već moguće unutar nepremostivih ograničenja ove povijesti i koje će, upravo stoga, ljudima uliti hrabrost kako bi se borili za ostvarenje svih tih mogućnosti, bez obzira na to o kojoj od njih je riječ, u sigurnosti da pobjede postignute u toj borbi, bile i djelomične i nesavršene, neće biti izgubljene nego će predstavljati ljudsko tkivo onog božanskog kraljevstva u kojem će se konačno ostvariti punina pravde i ljudskog bratstva koju čovjek ne može postići u ovoj fazi povijesti.

Ta je nada konačno obzorje svega pastoralnog djelovanja.

Bibliografija

- GABOR D. i sur., *Oltre l'età dello spreco*, Mondadori, Milano 1976.
- GATTI G., *Morale cristiana e realtà economica*, LDC, Leumann (To) 1981.
- MEADOWS D. L. i dr., *Granice rasta. Izvještaj istraživačke skupine Massachusetts Institute of Technology za nacrt Rimskog kluba o dilemama čovječanstva*, Stvarnost, Zagreb 21978.
- MESAROVIĆ M. – E. PESTEL, *Čovječanstvo na raskršću. Drugi izvještaj Rimskog kluba*, Stvarnost, Zagreb 21978.
- MISHAN E. J., *Il costo dello sviluppo economico*, Angeli, Milano 1976.
- PECCEI A., *La qualità umana*, Mondadori, Milano 1978.
- PINTO DE OLIVEIRA C. J., *La dimensione mondiale dell'etica. Situazione e futuro del mondo umano*, EDB, Bologna 1986.
- SCHNEIDER S. H. – L. E. MESIROW, *La strategia della Genesi*, Mondadori, Milano 1977.
- SCHUMACHER E. F., *Piccolo è bello: uno studio di economia come se la gente contasse qualcosa*, Moizzi, Milano 1978.
- SIEGER-DERR T., *Ecologia e liberazione umana*, Queriniana, Brescia 1974.
- VITO F., *I problemi dell'economia mondiale alla luce della »Populorum Progressio«*, Vita e Pensiero, Milano 1967.